

Ju. J. IGRICKIJ:

AZ OKTÓBERI FORRADALOM A MAI POLGÁRI TÖRTÉNETÍRÁSBAN

(Isztorija SzSzSzR. 1977/5. 203–218.)

A világ első szocialista forradalmának története egyike a legelső témáknak, amelyek körül az utóbbi hatvan év legélesebb eszmei küzdelme folyik. Nem túlzás azt állítani, hogy bárhogyan közelítse meg a polgári ideológia korunk leglényegesebb társadalmi jelenségét, abban mindig felbukkan az Október ellenes osztályjelleg; az a törekvés, hogy megdöntsék a marxizmus által feltárt történelmi törvényszerűségeket, amelyeknek egyik legragyogóbb példája a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme volt. Ebben az összefüggésben érthető az a figyelem, amellyel a polgári történetírás az 1917-es oroszországi eseményeket kezeli. Amint ezt M. Schwartz, az amerikai szovjetológus konstatálta mondván: „az orosz forradalomról és az ötven valahány éves szovjet rendszerről már többet írtak, mint a történelem bármely hasonló jelenségéről”.¹ Az angol szovjetológus I. Deutscher azt feltételezi, hogy a jövőben is olyan érdeklődéssel és szenvedélyesen fogják a különböző történész-iskolák az orosz forradalmat tanulmányozni, mint ahogyan másfél évszázada kutadják a Nagy Francia forradalmat”.²

Ha az Októberi forradalom mai polgári történetírásának jellemzésére jogosan használjuk a „szenvedélyes” jelzőt, akkor ez mindenekelőtt azt az álhatatosságot illeti, amellyel ez a historiográfia kitart a maga szubjektivista koncepciói mellett, amelyekkel kész megcáfolni a történelmi folyamat marxista felfogását. Ez viszont arra kötelezi a marxista történészeket, hogy kísérik figyelemmel ezeknek a koncepcióknak az alakulását, fejlődését és tárják fel tarthatatlanságukat, tudománytalanságukat.

Október burzsoá historiográfiájának kritikájával foglalkozó szovjet szakirodalom kitér a polgári történészek általános sémáira (az Októberi forradalom, mint valamely történelmi anomália ábrázolására, vagy amikor úgy tüntetik fel, mintha az „elmaradott” Oroszország ezzel kezdte volna az átmenetet a szovjet típusú „ipari társadalom” felé), valamint arra, ahogyan interpretálják 1917 előtörténetét, egyes eseményeinek aspektusait. Számos monográfia elemzi az Októberi forradalomról szóló amerikai, angol, nyugat-német és francia munkákat.³ Olyan munkák is megjelentek, amelyek Október

berrel kapcsolatos orosz, illetve szovjet történelmi kérdések burzsoá koncepcióit bírálják.⁴ Vannak olyan kötetek is, amelyekben bemutatjuk, hogy milyen helyet foglal el a polgári szovjetológiában az Októberi forradalom kutatása.⁵

A szovjet tudósok meggyőzően cáfolják az Októberi forradalom nem törvényszerű és nem demokratikus jellegéről szóló verziókat, valamint feltárlják a polgári historiográfia módszertani gyengeségeit és eklekticizmusát, kötődését a forradalom előtti Oroszország bukott polgári és kispolgári pártjainak eszmei örökségéhez; megvilágítják az összefüggést a szovjetológusok Október-interpretációja és a politika, valamint az antikommunizmus ideológiája között, és bemutatják azokat a módszereket, fogásokat, amelyekkel a kommunizmus ellenfelei kiforgatják a történelmi tényeket. Mindennek ellenére ez nem jelenti azt, hogy a „küzdő-tér” már nyugodt, hogy Október polgári történetírásának bírálata elvesztette volna aktualitását. Akkor, amikor (és ezt a polgári ideológusok is beismerik) a legnagyobb tőkés országokban a tudomány intenzív politizálódása folyik, ilyen körülmények között⁶ a világ első szocialista forradalmának az értelmezését egyre inkább az ideológiai harc legfontosabb eszközeként használják fel. A burzsoá történészek kategórikus ellenszenvüket nyilvánítják a Nagy Október okainak, jellegének, nemzetközi jelentőségének marxista magyarázatával szemben; de meghirdetik az Októberi forradalom történetével kapcsolatos kutatások állítólagos nyugati fölényét a szovjettel szemben.⁷ Igaz, vannak olyan megjegyzések is, miszerint a polgári és a marxista historiográfia premisszái „nem is összeegyeztethetetlenek”⁸, de ezekben tisztán érzékelhető, hogy arra számítanak: a marxista társadalomtudomány majd eltér a maga elvi álláspontjától.

Viszont a polgári történészeknek az Októberi forradalom kulcskérdéseiben kialakított álláspontja egyáltalán nem szilárdítja meg a tudományos „vezetősereppel” kapcsolatban támasztott igényeiket. A polgári történetírás a forradalom után 60 évvel, még ma sem képes kilépni a szubjektív, mélységes elfogultságtól áthatott eszmék köréből, amelyek közvetlenül a forradalom után és mind a mai napig azt állítják, hogy a forradalom csak „véletlen” volt, egy „szűk vezető réteg” fordulata volt csupán.

Az természetes, hogy vannak lényegbe vágó eltérések is az akkori és a mai polgári történetírásban. Ez mindenekelőtt az Októberi forradalomnak a világtörténelemben elfoglalt helyével kapcsolatos értékelésre vonatkozik. Míg 20 évvel ezelőtt számos polgári szerző kiemelte az új társadalom (szerintük) labilis jellegét⁹, addig a tőkés országokban ma megjelenő irodalomban ehhez hasonló megállapítás egyáltalán nincs. „A történelemnek egyetlen is-

mert eseménye sem volt olyan mélységes hatással az emberiségre, mint az 1917-es orosz forradalom” – olvashatjuk egy Nyugaton nem régen megjelent könyvben.¹⁰ M. Schwartz véleménye szerint Szovjet-Oroszország „forradalmi példája” eredményeképp a történelem menete jelentősen felgyorsult, ez a példa „a nemzetközi politikai élet formájára és tartalmára is mély hatást gyakorolt”.¹¹

Ugyanakkor az, hogy a polgári történészek elfogadják az Októberi forradalom óriási hatását az egyetemes történelmi folyamatban, természetesen nem azt jelenti, hogy ők helyesen értelmezik a Nagy Október történelmi szerepét. Október polgári történetírásának máig megőrzött jegyei maradtak, pl. a nem helytálló módszerek alkalmazása a társadalmi fejlődés kutatásában, hűség az antimarxista és kommunista ellenes dogmákhoz, a kliséikbe nem „beilleszthető” tények ignorálása. ...

A forradalom kutatásának módszertani fogyatékoságai a polgári tudományban

A szovjet tudósok már több helyütt rámutattak, hogy a polgári tudomány úgy vizsgálja a forradalmi mozgalmakat, hogy kiragadja a társadalomtörténeti folyamat egészéből, ez pedig az anyaggyűjtésben és a következtetésekben egyaránt szubjektivizmushoz vezet.¹² A polgári historiográfiára jellemző egy bizonyos negatív megközelítési mód, ahogyan a forradalmakat, mint tisztán politikai jelenségeket kezeli, amelyek a történelem „természetes” menetének logikáját sértik meg. Ezt maguk a burzsoá szerzők is beismerik. „Egy nyugati tudósnak nehéz jó szót szólni a forradalmi radikalizmusról, minthogy ez a legalapvetőbb szellemi reflexeinek is ellentmondana”, – jegyzi meg B. Moore amerikai szociológus.¹³ „A mi nyugati világunk szilárdan elfogult a fokozatos evolúció oldalán, a forradalommal szemben”, – bizonygatja a holland W. F. Wertheim.¹⁴

A fentiekkel teljes összhangban van az az Angliában megjelent könyv, amely úgy jellemzi Októbert, mint „a jelenkor első sikeres radikális forradalmát”, amely megghiúsította a „mérsékletek” evolúciós fejlődésbe vetett eredményeit.¹⁵ Azt, hogy Október „radikalizmusának” milyen osztályjellege volt, és hogy a szerző által „mérsékeltnek” nevezettek mögött milyen társadalmi erők állottak, ezt a könyv elhallgatja. Olvasójának viszont el kell hinnie, hogy a modern tőkés társadalom minden rendellenességét az oroszországi szocialista forradalom okozza és a bajok nem a polgári társadalom természetéből fakadnak.

A kommunista-ellenesség ad abszurdum viszi ezt a „logikát”, amikor az Októberi forradalomra és a bolsevik pártra hárítja az olasz és a német fasiszmus kialakulásáért viselhető bűnös felelősséget.^{16–17} Bár az ennyire előítéletes felfogás nem gyakori a nyugati történészek között sem, azért érdemes megjegyezni, hogy az ilyen fantáziálást a polgári historiográfia módszertana teszi lehetővé, amelyben felcserélhető az ok – okozati összefüggés; – jelen esetben a kapitalizmus, mint társadalmi rend ellentmondásai és az ellentmondások gordiusi csomóját elvágó társadalmi forradalom közötti összefüggés cseréje.

A probléma összekuszálásához vezet a nyugati történészeknek az az állítása, hogy képtelenek hiteles következtetésekre jutni az olyan kérdésekben, mint az Októberi forradalom okai, jellege és következményei, mert állítólag nincsenek pontos adatok. „Iszonyúan nehéz objektíve tanulmányozni az orosz forradalmat és az azt követő polgárháború történetét”, – jelentette ki a Manchester-i Egyetem professzora J. F. N. Bradley, azon békétlenkedve, hogy az Októberi problematikával foglalkozó kutatók igyekeznek „filozófiai álláspontra” helyezkedni. Bradley véleménye szerint a történészeknek nincs „birtokában olyan bizonyíték, ...amelynek alapján hiteles történelmi tények megállapíthatók lennének.”¹⁸

Bradley amiatt is elégedetlen, hogy a történelmi kutatásokba bekapcsolták a „filozófiát”, bár a történelmi igazság megállapíthatóságának tagadása is egy fajta filozófiai álláspont, csakhogy erősen agnosztikus. Az Októberi forradalomnak valami megismerhetetlen jelenségként való kezelése – hibás megközelítés. Hiteles bizonyítékok és megállapított tények fölös mennyiségben állnak a történészek rendelkezésére, hogy megadják az Októberi forradalom pontos értékelését. ... Az adatok hiányossága miatt lehet zúgolódni, de hogy a paraszti megmozdulások forradalmi jellegűek lettek, és hogy 1917-ben folyamatosan szaporodtak – nos, ez nem hagy kétséget. És vitathatatlan az 1917 őszen a Szovjetekben lejátszódott intenzív bolsevizálódás is, amit egyébként egyetlen polgári történész sem tagad. ...

Ebből természetesen nem következik, hogy már minden kérdést megoldottunk az Októberi forradalom történetével kapcsolatban, vagy hogy ezt a témát a további kutatások szempontjából „lezártnak” tekinthetnénk. Minc akadémikus, az Októberi forradalom történetéről szóló háromkötetes alapmű szerzője, hangsúlyozza, hogy nem tudott eljutni a kívánt teljességre a kérdések feltárásában, és hogy a témával kapcsolatban levéltáraink kiapadhatatlanok.¹⁹ Bár tudjuk, hogy a kutató munkában vannak bizonyos hiányosságok, szélesebb értelemben tudjuk, hogy a megismerési folyamat ha-

tártalan — amit a marxista történészeknek tudniuk kell —, mindez azonban nem jelenti, hogy a valóság megállapíthatatlan. Az Októberi forradalommal kapcsolatban ilyen abszolút hiteles igazság az, hogy ez a forradalom a történelemmel korrelációban létrejött jelenség; hogy a széles néptömegek támogatásával a bolsevik párt vezette munkások, katonák és a parasztok élcsapata hajtotta végre.²⁰

Érdekes, hogy a burzsoá szovjetológusok értékelései az Októberi forradalomról a legritkább esetben egyeznek a manapság egyre népszerűbbé váló fogalommal, amit a polgári politológusok hirdetnek a forradalomról. Fennáll ez például akkor, amikor a polgári politológusok a forradalom nélkülözhetetlen premisszájaként elfogadják egy a teljhatalomra törő ellenzék létezését, amely a lakosság jelentős részének támogatását élvezi, a kormány pedig képtelenné válik, hogy megküzdjön az oppozícióval.²¹ Világos, hogy a forradalom mélyenszántó elemzéséhez nem elegendő ez a képlet, amelyből kimaradt a legfontosabb, — a mozgalom gazdasági és társadalmi előfeltétele és osztályjellege. Ez is mutatja ugyanakkor, hogy mennyire sántít az az álláspont, amely szerint a forradalom alkalmoszerűen, véletlenül következett be, vagy hogy a történelmi tény még nem elegendő alap a törvényszerűség megállapításához; hiszen ezek a feltételek (sok mással egyetemben) az 1917-es orosz belpolitikai porondon cáfolhatatlanul megjelentek.

Október burzsoá történetírásának változatlan posztulátumai

Az az álláspont, amely az 1917-es események „megismerhetetlenségét” deklarálja nem csak terméketlen, de ezzel az alapállással a polgári történetírás a történetek után jó félévszázaddal számtalanszor csődöt mondott. Persze nem minden nyugati történész osztja J. Bradley véleményét, de mindaz, amit a polgári historiográfia Októberről írt, egészében véve eklektikus, és ezt a historiográfiát inkább jellemzi az ötven év távolából is megőrzött kánonikus rend, mint azok a félénk próbálkozások, amelyek az ettől való eltérést meg-megkísérik.

És valóban, ha a burzsoá historiográfiában az Októberi forradalom interpretációjából kiemeljük az alapvető vonásokat, rájövünk, hogy — bizonyos módosulásokkal — ezek a réges régi vonalak. Vegyük példának azt a kadet-nézetet, amely szerint az orosz nemzet érdekeinek a leginkább a brit mintára létesülő alkotmányos monarchia, vagy a polgári parlamentarizmusnak valamely más variánsa felelne meg. Ez a „konceptió” nem állta ki az idő próbáját, annyira nem hogy „tizenhétben” nyolc hónap alatt kiderült,

az orosz burzsoázia a legteljesebb mértékben képtelen az ország égető gondjainak a megoldására. A polgárháború viszont a monarchista illúziókat osztotta el, csakúgy, mint az opportunisták pártok „harmadik utas” reményeit. Végül soron egyáltalán nem volt meglepő, hogy a fehér-emigráns történészek a huszas években és még később is hűek maradtak kadet-eszmékhez. Még az is érthető, hogy M. Karpovics, G. Vernadskij és a velük sokban szolidáris B. Pairs olyan tekintélyesek voltak Amerika és Anglia egyetemlein (a hivatásos szovjetológusok születőben levő nemzedékének ők voltak az első tanítói), – az orosz történelemtől szóló nyugati irodalomban azonban még a 70-es évek végén is fellelhető a kadet-verziók hatása.²²

Vagy lássuk azt a változatot, amely szerint azért ment végbe a Februári majd az Októberi forradalom, mert ez következménye volt az első világháborúnak és a háborúban a cárizmus által elkövetett hibáknak. P. N. Miljukov fejtette ki a legteljesebben ezt a tételt, amely tökéletesen megfelelt az emigráns és a nyugati történészeknek, akik nem akarták figyelembe venni a történelmi folyamat leglényegesebb tényezőjét, a gazdasági és társadalmi elmentmondásokat.²³ Ennek az álláspontnak napjainkban is megtalálhatók a képviselői,²⁴ de talán a legnyíltabban és a legtúlzóbb módon az amerikai szovjetológus, R. G. Wesson fejezte ki a lényegét: „A háború nem bábája, hanem szülője volt a forradalomnak”.²⁵ Bár más szavakkal, de ugyanezt a gondolatot tolmácsolja W. Blackwell amerikai gazdaságtörténész: „Az orosz történelem porondja nem Péterváron, hanem Szarajevóban és Tannenberg-nél volt előkészítve.”²⁶

Ugyancsak távol esnek a tudományosságtól azok a következtetések, amelyekből kiderült, hogy a polgári szovjetológusok váltig olyan tényeket használnak fel, amelyeket maga a történelem már régen megcáfolt. Ennek legfeltűnőbb példája az a kitaláció, amely az úgynevezett „német pénzről” szól, amelynek segítségével az orosz forradalmak 1917-ben lezajlottak volna. Ezt a fikciót eredetileg a viharos forradalmi időkben az Ideiglenes kormány röppentette fel, használták szovjetellenes intervenciójuk indoklásában az Antant politikusai is..., – de a józan gondolkodású nyugati történészek már rég sutba dobták.²⁷ Mindazonáltal a szovjetellenesség időnként aktivizálódik és A. F. Senn amerikai történész szerint egyesek a bolsevikok és a császári Németország közötti kapcsolat „bizonyítékait” oly nagy buzgalommal keresik, „mintha ettől remélnék, hátha elillan a bolsevik forradalom”.²⁸ E téren a szenzációs „felfedezés” igényével állt elő az Októberi forradalom 50. évfordulója előestéjén G. Katkov oxfordi professzor.²⁹ A legtöbb szovjetológus nem értett egyet koholmányával, sőt néhányan ki is nevelték.³⁰

Említést sem tennénk Katkov nivótlan opuszáról, ha nyolc év múltán nem követte volna őt kollégája, M. Pearson.³¹ A nyugati irodalomban ugyancsak megbírálták Pearson következtetéseit, amelyeket például A. E. Senn „mítosznak” nevezett, és kijelentette, hogy „az Októberi forradalom történelmi tény marad, amelyet korával összefüggésben kell vizsgálni; és amely nem tekinthető összeesküvésnek.”³² A hasonló megközelítési módok ellen más polgári szerzők is tiltakoztak.³³ Összegezésünk megalapozott, miszerint a mai polgári történetírásban nem uralkodó nézet az 1917-es események „összeesküvés”-szerű ábrázolása. Bár a visszaesőknek van táptalaja, — a burzsoá ideológia kommunista ellenessége, valamint az emigráns történészek első és második generációjának (csökkenő) aktivitása.

Az Októberi forradalom okaival és jellegével foglalkozó eddig jelzett munkák alapjában véve kadet-ihletésűek; viszont a mensevikek hirdették meg azt a koncepciót, amely szerint Oroszország nem volt érett a szocialista forradalomra és hogy Lenin — állítólag — eltért a marxizmustól. Az Októbert követő első években ez a felfogás csak ritkán bukkant fel a polgári történetírásban. Ennek mindenekelőtt az a magyarázata, hogy akkoriban még nem volt evidens a burzsoá és a reformista irányzat eszmei közelsége. Később, amikor a mensevik és trockista beállítottságú szerzők (Nyikolajevszkij, Valentyinov, Sub, Abramovics, Deutscher, Wolf és mások) szavának a nyugati akadémiák táján már súlya volt, és amikor jobboldali szocialisták és szociáldemokraták kerültek hatalomra számos tőkés országban, nos, ez volt az az időszak a nyugati történetírásban, amikor megszilárdultak, sőt uralkodó irányzattá váltak azok a nézetek, amelyek szerint az Októberi forradalom „nem a marxista” koncepciónak megfelelő forradalom volt. Van valami ironikus abban, hogy a polgári ideológusok, akiknek már több generációja fáradozott a marxizmus cáfolatán, ma a marxizmus tisztaságának „védelmében” tetszelegnek.

Ha jobban elmélyedünk ebben a jelenségben, észrevevesszük, hogy a burzsoá ideológusokat mozgató motívumok között taktikai fortélyok is vannak, biztonsági okokból,³⁴ úgyszólván „ötletet lopnak” és megkísérelnek szakadást előidézni a kommunista világmozgalomban. De ha például R. V. Daneils azt állítja, hogy „a létező szovjet állami irányítás minden porcikája ellentmond a marxista elméletnek”³⁵, az olvasó joggal kételkedhet a szerző marxizmussal kapcsolatos kompetenciájában, — hiszen a nyugati szovjetológusok közül talán Daniels a történelem esetlegességének legmakacsabb híve,³⁶ ez a koncepció pedig a marxizmustól testidegen nézet. Vagy talán hallgatóságának tapasztalatlanságára számított a szerző?

Aki figyelemmel kíséri hogyan alakult a nyugati historiográfiában a kezdetektől napjainkig Október története, az bizony számtalan közhelyre bukkan. S csakugyan, L. Lawton, W. Bastell és más polgári történészek, valamint a 20-as évekbeli publicisták szerint a forradalom oka Oroszország „sajátos” útjában, „elmaradottságában” keresendő.³⁷ Napjainkban F. Barghoorn, R. Wesson, és H. Seton – Watson azt tartja, hogy Oroszország fejlődésében az „autoritárius” tradíció a domináns, ez különbözteti meg Európától,³⁸ W. Griffith pedig egészen odáig megy, hogy a „magántőke” létezését tagadja a cári Oroszországban.³⁹ J. Mavor 1928-ban két mesterséges részre osztotta az Októberi forradalmat, amelyek állítólag párhuzamosan, az „alsó” és a „felső” rétegekben zajlottak,⁴⁰ s ezt J. Carmichael még mai napig is vallja.⁴¹ B. Pares-nek volt egy elmélete a bolsevik párt állítólagos „értelmségi” összetételéről,⁴² amit ötven év múltán R. Pethybridge úgy visszahangoz, hogy ezt a terminológiát korszerűsítve, az SzKP-t a „fehér gallérosok” pártjának nevezi.⁴³

Nem meglepő ez a folyamatosság, ha figyelembe vesszük, hogy a polgári ideológia marxizmus-ellenességének egyik fő feladata, hogy bebizonyítsa az Októberi forradalomról annak elsősorban „nem törvényszerű” voltát, másodsorban azt, hogy ez a forradalom „nem volt demokratikus”. Hogy céljukat elérjék, a burzsoá szovjetológusok készek bármely eszmét, a kadet, a mensevik és az eszer koncepciók mellett még a százötven éves múltból például az orosz szlavofil A. Tokvil, vagy de Kustin márké naplójának szellemét is felidézni.⁴⁴ A nyugati történészek képzetei az orosz történelemtől, annak sajátosságairól voltaképpen manapság is ilyen forrásokból táplálkoznak.

A hagyományos koncepciók módosulásai

Ugyanakkor a polgári szovjetológusok nem hagyhatják figyelmen kívül a változó világ realitásait, amelyek meghatározzák a burzsoá ideológia elméleti fegyvertárának változásait is. A szovjet szakirodalomban már volt arról szó, hogy a polgári társadalomtudományban terjed a „fejlődési stádium” a „modernizálás” és az „egységes ipari társadalom” elmélete, ami pedig odavezet, hogy a szovjetológusok megkísérlik, hogy az Oroszország „egyedi”, vagy „specifikus” történelmi útjáról szóló mítoszt felcseréljék olyan koncepciókkal, amelyek valamelyest megfelelnek az új teóriáknak.⁴⁵ Más szóval, a burzsoá szerzők kezdik érezni annak szükségességét, hogy áthidalják a szubjektivizmust, amivel a történelmi folyamatot, mint a véletlen jelenségek együttesét kezelték, valamint, hogy a történelem tanulmányozá-

sában némi általánosító kategóriákat is alkalmazzanak. Nos, ezek a burzsoá szerzők elkezdték ezeket a kategóriákat az orosz történelemre is vonatkoztatni, azzal a céllal, hogy megcáfolják a marxista történetfilozófiát, s mindenekelőtt annak azt a tételét, amely a társadalmi formációk változásáról szól, nevezetesen arról, hogy a kapitalizmusnak a szocializmus általi felváltása világméretben elkerülhetetlen. Így született meg az a koncepció, amely Októbert tartotta „az elmaradott országok forradalmi” közül az elsőnek, amelynek célja, hogy az ilyen országokat nyugati mintára és Nyugathoz hasonló „ipari társadalommá” tegye.⁴⁶

Ez a nézet sok szempontból egyezett a szovjetológusoknak egy másik elméletével, – a két társadalmi rendszer konvergenciájának teóriájával. Az 50-es 60-as évek fordulóján mindkettő rohamosan hódított a polgári társadalomtudományban. A későbbiekben azonban mindkét vonalon bizonyos visszaesés mutatkozott.

Itt jegyezzük meg, hogy a polgári társadalomtudományokban a 30-as évektől az 50-es évekig osztatlanul uralkodó szubjektivista relativista eljárások felülvizsgálata nem egyforma intenzitással zajlott a különböző diszciplínák területén. Míg a konkrét szociológiai kutatásokban, a szociál-pszichológiában, a politológiában viszonylag sikerrel honosodott meg a rendszer-elmélet és a strukturalizmus, ami a társadalmat mint a rész és az egész egységét vizsgálja és ami a korábbi merevséghez képest előrelépés volt, addig az új áramlatnak a polgári történeszek jelentős része ellenállt. Mindazonáltal a polgári szerzők egész sora fogadta be ezt a szemléletet, ami többek között abban is kifejezésre jutott, hogy elfogadták a társadalom fejlődésében a gazdasági és a társadalmi tényezők vezető szerepét.⁴⁷ Th. Cochran, az Amerikai Történelmi Társulat elnöke javasolta, hogy a gazdasági faktort tekintsék „a társadalomtörténet fő elemének”.⁴⁸ Ugyanakkor a polgári historiográfiában mégis igen nagy súlya van a tradicionális felfogásnak. Még a gazdasági tényezők fontosságát elfogadó történészek is messze elkerülik az olyan következtetéseket, amelyek a nyugati olvasókat akár a legkisebb mértékben is rávezetnék a társadalmi formációk váltásának marxista tanítására. ...

Angliában is harcban állnak egymással a szubjektivista módszer hívei, mindenekelőtt a Popper-féle prezentizmus iskolájához tartozók⁴⁹ és azok a történészek, akiknek felfogásában a társadalom fejlődése objektív folyamatként jelentkezik, amelynek saját logikája van, függetlenül a kutató esetleges szeszélyeitől. Az Essex grófság (Anglia) egyetemén tanító M. Freeman, Popper nézeteit bírálván kifejtette, hogy „a legfontosabb történelmi szituációkban egy részleges társadalmi konstrukció (azaz a társadalmi fejlődés

egyres aspektusainak a tanulmányozása – Ju. Igrickij) nem nyújt megbízható megoldást azokra a problémákra vonatkozóan, amelyek az adott társadalomban a nép előtt állanak”, és itt a szerző megjegyzi, hogy utal a nyugati szakirodalom 1917 Oroszországának interpretálására.⁵⁰ A mai nyugati szovjetológusok számára van egy józan ajánlata, arra vonatkozóan, hogy azok részre tagolják az orosz politikai, gazdasági és társadalmi fejlődést az imperializmus korában és csak egyes személyek tevékenységére helyeznek hangsúlyt (II. Miklós, Vitte, Sztolipin, Raszputyin, Kerenszkij, Csernov és mások), s mindezt nem az osztályerők analízisével összefüggésben! Ennek az egészséges ajánlatnak a szerzője viszont nem szovjetológus.

Térjünk vissza ahhoz a koncepcióhoz, amely szerint „az elmaradott országok forradalmi” közül az első az Októberi volt. Ez egyenesen a marxizmus ellen irányuló nézet, amennyiben megkísérli, hogy a Marx által feltárt formáció-váltás törvényszerűségét felcserélje valamiféle ködös elképzeléssel az országok fejlődésére vonatkozóan, amiből kimarad „az ipari társadalom” osztály-lényege. Noha ebben a koncepcióban kétségtelenül kevesebb az irracionális és szubjektív elem, mint a „nyugati” és a „keleti” történelmi út mesterséges szembeállításában, azért lényegében ez is történelmietlen.

A kapitalizmus vaskalapos védelmezőivel ellentétben a társadalmi intézmények megcsontosodása helyett ezek fejlődéséről szóló elméletet állítják előtérbe azok, akik „az ipari társadalom”, a konvergencia-elmélet és „az elmaradott országok forradalma” teóriákat vallják. Ők azonban egyáltalán nem tudtak világos magyarázatot adni olyan kérdésekre, mint az, hogy az iparosodáson kívül miben fejeződik ki a „Nyugat” irányába ható „nem-nyugat” fejlődése; hogy maga az iparosodás folyamata Európában is olyan-e, mint Oroszországban, vagy mint a „harmadik világban” és végül, hogy milyen eltérések vannak a már létező „ipari társadalmak” között a kapitalista és a szocialista országokban? A fejlődésre helyezett hangsúlyt nem alapozza meg a fejlődés jellegéről kidolgozott tudományosan hiteles kép. Tegyük hozzá, hogy a konvergencia-elmélet ellenzői, akik maguk is végtelenül távol vannak attól, hogy ismerjék a történelmi folyamat helyes fogalmát, – ezt felismervén meg is indították ellenakciójukat.⁵¹

Ezen túlmenően, a „harmadik világba” irányuló szellemi exporthoz „az elmaradott országok forradalmának” koncepciója nem használható fel, – amint erről szovjet tudósok is kifejtették véleményüket.⁵² Más szóval azt mondhatnók, hogy ez a felfogás elfogadhatatlannak bizonyul mind a tőkés nagyhatalmak polgári ideológusai, mind a fejlődő országok nemzeti burzsoáziája számára.

Az utóbbi években a tőkés országokban megjelenő legkülönbözőbb kiadványokban egyre erőteljesebben jelentkezik „Oroszország Európán kívüliségének” a gondolata. Érdekes azonban, hogy csak a legritkábban használják a régi, elcsépelte fordulatokat, mint amilyen pl. a „Kelet–Nyugat” merev megkülönböztetése volt, és nem ismételtetik azt a jóval későbbi felfogást sem, amely szerint Oroszországot a forradalom és az iparosítás által lehet „a Nyugathoz felzárkóztatni”, – hanem ellenkezőleg, Októbert, mint vízválasztót ábrázolják, amely Oroszországot elhatárolja a „Nyugattól”. Amint egyik írásában R. Aron ellentmondást nem tűrő hangon ki is jelentette: „Oroszország 1917-ben eltávozott Európából”.⁵³ Ha itt arról lenne szó, hogy az ismert francia filozófus és történész a szocialista Oroszország születését, mint az imperialista nagyhatalmak frontáttörését fogná fel, ezzel egyet lehetne érteni, – minthogy Oroszország útja, ebben az értelemben, valóban elvált Európa többi részének útjától egészen a második világháború végéig, amikor a keleteurópai országok egész sora „távozott el” a kapitalista világból. De Aron a legtávolabbról sem vallja a történelem marxista felfogását. Mi több, fent idézett kijelentése minden tudományosságot nélkülöz, annyira, hogy ezt csak egy szélsőségesen reakciós szemlélet sugalmazhatta. R. Aron azon van, hogy a nemzetközi feszültség csökkentésére irányuló politika, valamint a Helsinki-i értekezlet szellemével kapcsolatban általános bizalmatlanságot ébresszen. Felfogásának lényege: Európa „további” része nem képes gyümölcsözően együttműködni a szovjet, a szocialista Oroszországgal. Ugyanakkor azonban Aron elfelejti, hogy a kérdésnek illetően fellejtése nem csak dezavualja az „ipari társadalom”-elméletet, amelynek személy szerint ő az egyik szerzője, hanem hovatovább ellentmond az egész 20. századi európai történelemnek. Ennek a folyamatnak egyik vitathatatlan ténye például az, hogy a második világháborút a náciizmus robbantotta ki, amely az európai imperializmus legreakciósabb erőinek a szüleménye volt, és a „nem-európai” Szovjetunió volt az, amely igyekezett ennek elejét venni a kollektív biztonsági rendszer kialakításával, majd döntő részt vállalt az anti-hitlerista koalíció győzelmében, az egyetemes civilizációnak a fasizmus rém-tetteitől való megmentésében.

A polgári történészeknek az a törekvése, hogy az Októberi forradalomban az „európai civilizációtól” idegen vonást leljenek fel, gyakran abszurd következtetésekre vezet. Mint például abban a könyvben, amely az USA-ban jelent meg, és a polgárháború történetéről szól a Távols-Keleten. Itt olvashatjuk, hogy Lenin és a bolsevikok „ellenségesen viszonyultak a tradicionális értékekhez és intézményekhez” és hogy ellenséges magatartásuk

állítólag nemzetközi jelentőségűvé vált, amikor 1917 novemberében Oroszországban hatalomra kerültek.⁵⁴ Van-e komoly történész, aki nem érti, vagy úgy tesz, mintha nem értené, hogy a kommunisták nem általában a „hagyományos értékek és intézmények” ellen vannak, hanem az ember ember által való kizsákmányolásának az intézménye ellen, az ezt szülő magántulajdon intézménye ellen vannak, a burzsoá társadalom által törvényesített gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek, egyszóval az osztály- és a nemzeti elnyomás minden megnyilvánulása ellen vannak? Lenin számtalanszor hangsúlyozta, hogy mindazt, amit az emberi társadalmak létrehoztak, a marxizmus kritikusan átdolgozta, ilyen értelemben tehát nem megsemmisítője, hanem törvényes örököse az emberiség legnemesebb hagyományainak, így „a burzsoá korszak legértékesebb vívmányainak” is.⁵⁵ „Nekünk képesekké kell válnunk a teljes emberi tudás befogadására”, – mondotta Lenin azoknak a kommunistáknak elsősorban, akik a régi kultúra értékeivel szemben nihilistának mutatkoztak.⁵⁶

A „megtervezett forradalomról” szóló verzió

Ha már most a Nagy Októberről az utóbbi időben kialakult nézetekkel foglalkozunk, azok közül, amelyek Nyugaton többé-kevésbé jelentősnek mondhatók, fel kell figyelniünk az úgynevezett „megtervezett forradalom” elméletére. „Ha nem is értünk egyet a marxista–leninista történetészemlélettel, – írja R. Wesson, – abban tökéletesen megegyezhetünk, hogy a bolsevik hatalom-átvétel és a Szovjet állam megalakulása volt a történelem talán legfontosabb megtervezett politikai eseménye.”⁵⁷ R. Wesson megfogalmazásában csak az világos, hogy ő az Októberi forradalomban nem óhajtja meglátni a történelmi folyamat általános törvényszerűségének a megnyilvánulását. A nyugat-német T. Schieder megmagyarázza, hogy a szovjetológusok milyen anti-marxista tartalommal ruházzák fel a „megtervezett forradalom” fogalmát. „Az 1917-es Októberi forradalmat felfoghatjuk, – írja – mint a lenini forradalom-elmélet következetes alkalmazásának az eredményét”; eredetét tekintve megtervezett forradalom volt, minthogy mozgató ereje a bolsevik párt volt, „amely nem a marxista értelemben vett széles tömegek, hanem a kisebbség forradalmát hajtotta végre.”⁵⁸

Nem mondható ragyogóan eredetinek Schieder, amikor a szocialista forradalom lenini elméletét szembeállítja a marxizmussal, hiszen a polgári történészek már több évtizede csinálják ugyanezt. És valójában a „megtervezett forradalom” terminológiában is áthallik az eszer-mensevik erősködés

arról, hogy jellegét tekintve Október – államcsíny volt.⁵⁹ Ebben a viszonylatban ez a koncepció segít megalapozni az Októberi forradalom nem-törvényyszerűségéről és nem-demokratikus jellegéről szóló állításokat is. Ennek ellenére miért bontakozott ki, milyen előnyös oldalai voltak? Mint vélekednek erről védelmezői, összehasonlítva a polgári szovjetológusok 1917 eseményeiről szóló tradicionális interpretációival?

Ennek megértéséhez számításba kell vennünk, hogy a már említett polgári szociológia és történet-filozófia szélsőségesen szubjektivistá felfogásának revíziója nemcsak racionálisabb, rendszeresebb társadalom-felfogás kialakulásához vezet, hanem a néptömegek történelmi szerepéről vallott nézetekben is változást idéz elő. A második világháborúban a fasizmus felett aratott győzelem, az európai és az ázsiai szocialista országok megalakulása, a nemzeti felszabadító mozgalmak súlya alatt a régi gyarmati rendszer összeomlása ékes bizonyítéka annak, hogy a nép széles rétegeinek aktív szabadságharca, a társadalmi haladásért és a függetlenségért vívott küzdelem a világtörténelem meghatározó tényezője. Mindez arra inspirálta a polgári történészeket és szociológusokat, hogy tanulmányozzák a tömegek történelmi alkotó tevékenységét és kialakítsák az úgynevezett „tömeg-társadalom” és „tömeg-politika” doktrínákat. Bár kénytelenek voltak kutatási szférájukba a néptömegeket, mint a történelem szubjektumát bekapcsolni, a polgári társadalomtudósok így is megőrizték osztály-korlátaikat, ami abban a tézisben jutott kifejezésre, hogy a tömegek növekvő politikai aktivitását a társadalom „elitje” különböző „manipulatív” eszközök alkalmazásával kontrolálja.⁶⁰ Ez a kapitalista világ polgári pártjai politikájából táplálkozó tézis a szovjetológiába is beszivárgott.

Th. von Laue is azok közé tartozik, akik mint szovjetológusok, történelmi elemzéseikhez egyre inkább használják ezeket a fogalmakat és kategóriákat. A hatásosan „Az orosz forradalom ártértékelése. 1900–1930.” címet viselő könyvében (amelynek kronológiai határai érthetőbbé válnak, ha emlékeztetünk a modernizáció-elméletre, amely szerint a 20. század orosz forradalmi változások leglényegesebb része az iparosítási folyamat volt), Th. von Laue kijelenti, hogy 1917-ben Oroszországban az összes politikai párt közül „csak a bolsevikok haladtak a forradalom sodrával”, akik a béke, a föld és a társadalmi igazságosság jelszavát hangoztatva megvalósították a tényleges tömegpolitikát.⁶¹ Laue szerint ennek az vetette meg az alapját, hogy a bolsevikok megértették, hogy egyetlen politikai párt sem számíthat sikerre, ha nem olyan programot tűz maga elé, amely a széles néptömegekhez közelálló, és számukra érthető. A kérdés ilyenén felvetése önmagában véve helyes. Laue

azonban, a szovjetológusok kanonizációjának megfelelően, az antibolsevizmus és a szovjetellenesség irányába fejlesztette tovább. Leszögezte, hogy a bolsevikok csak látszólag tevékenykedtek a dolgozókkal egyazon forradalmi áradatban, „bensejükben azonban távoltartották magukat a néptől, hogy akaratát manipulálják, és nem akaratából megbízottként cselekedjenek”.⁶²

Ez az a mondat, amelyben minden a helyére kerül. Laue fejtegetései nemcsak a bolsevik párt tevékenységének, eszméinek a megrágalmaszására jók; ez az eszme-futtatás mélyen szkeptikus, amikor annak lehetőségét latolgatja, hogy a tömegek bevonhatók-e a politikai események sodrásába. Th. von Laue a bolsevikokat vádolja ugyan a tömegektől való elszakadással, de egyúttal annak a meggyőződésének is hangot ad, hogy az emberek a vezetésre hivatott „tudatos elitre” és a pillanatnyi érdekeiknek, ösztöneiknek élő „tömegre” oszlanak.

Az a tény, hogy a polgári szerzők tanulmányozni kezdték az Októberi forradalomban a nép tevékenységét, már önmagában is azzal fenyegetheti a burzsoá szovjetológiát, hogy a kutatások nem kívánatos irányba is kiterjedhetnek. Elegendő, ha elmondjuk, hogy mostanában már szép számmal jelentek meg Nyugaton olyan munkák, amelyek a nép szerepét az 1917-es eseményekben határozottan elismerik.⁶³ Egy, a széles olvasóközönség igényeire számot tartó illusztrált kiadványban, amely egyébként hemzseg az alapvetően téves megállapításoktól, találjuk a következő sorokat, amelyek igazán nem a nyugati szovjetológusok munkáira jellemzőek: „Az oroszországi 1917-es második forradalom páratlan eredménye volt, hogy a bolsevikok a legkülönbözőbb helyekről származó katonákat és parasztokat közös ideológiai céllal egyesítették”.⁶⁴

Nos, ez a cél és cselekvési egység ami a bolsevikok és Oroszország dolgozó tömegei között létrejött, addig is és ez után is elfogadhatatlan marad az olyan polgári történések számára, akik Októberben a „speciálisan orosz”, a „nem-marxista” forradalmat látják. Nekik életbevágóan fontos egy olyan koncepció, amely kiküszöbölhetővé tenné azt, hogy a forradalom gazdasági és társadalmi tényezőit a továbbiakban tanulmányozzák, és ugyanakkor külső megjelenésében tudományosan hatna. Erre a célra nem megfelelő sem az „összeseesküvés” elmélet, sem más, hasonlóan szélsőséges, szubjektivistá „magyarázat”, amelyek közül abszurditásával messze kimagaslik R. V. Daniels verziója.⁶⁵ A jelek szerint „a megtervezett forradalom” koncepciója hivatott betölteni azt a légüres teret, amely az Októberi forradalom avitt, szubjektivistá magyarázatainak csődje után keletkezett. Ez az új felfogás magába foglalja a leninizmusnak a marxizmustól és a bolsevikoknak a néptömegek-

tól való, immár tradicionális „elszakítottságát”, de ugyanakkor meghirdetői választ akarnak adni arra is, hogy ha a nép nem támogatta a bolsevikokat, akkor a párt mégis hogyan vette át a hatalmat. A megoldás: „gondosan megtervezett tevékenységgel”.⁶⁶ A forradalmároknak bizonyára nem is kell a tömegekre támaszkodniuk, hogy ha egy összekovácsolt és a dolgát jól ismerő szervezet mindent „végiggondol” és „eldönt”!

Ez az álláspont valamelyest rokonítható bizonyos ultra-balos álforradalmi elméletekkel, és úgy tűnik, ez meg is felel a polgári ideológusoknak.

Nehéz lenne megmondani, hogy R. Wesson és Th. Schieder eszmefuttatásában mi van túlsúlyban: a politikai elfogultság, vagy az elméleti zürzavar. „A megtervezett forradalom” feltűnő terminológiájának legalább van valami értelme, ha a forradalom politikai csapatának szervezettségére helyezük a hangsúlyt. De még ebben az esetben is teljesen indokolatlan az abszolutizálás. Abban az esetben, ha egy forradalmi szervezet csekély tömegbázissal sem rendelkezik, akkor szektás létre és végül vereségre ítéltetett. Ennek számtalan példáját produkálta a forradalmi mozgalom története nemcsak Oroszországban, de világviszonylatban is.

Voltaképpen elképzelhető-e a forradalom „tervezése”? Lenin művészetnek nevezte a felkelés előkészületeit, amelyeket a forradalmi marxista párt végez, és rámutatott, hogy az ilyen felkelés győzelmének három feltétele van: ne csak a párt, hanem az élenjáró osztály is nyújtson támaszt; a nép forradalmi lendülete; a helyes döntés képessége, hogy elérkezett-e „a közelgő forradalom történetének a fordulópontja, amikor az élcsapat aktivitása a legnagyobb, amikor az ellenség soraiban és a forradalom gyenge, felemás, határozatlan barátainak táborában a legeslegerősebb az ingadozás”.⁶⁷ Ezek a feltételek mintegy a társadalom gazdasági, szociális és politikai fejlődése objektív folyamatának a következményeként jelentkeznek. Ez vezet az osztályellentétek kiéleződéséhez, a forradalmi szituáció és egy össznépi válság kialakulásához. Ezeknek a feltételeknek a kialakulását készíti elő a párt egész tevékenysége oly mértékben, amennyire a szubjektív tényező hatással lehet a történelem menetére. Azonban tudott dolog, hogy objektív tényező nélkül, vagyis anélkül, hogy a társadalom minden ellentmondása el ne érné a tetőfokát, – enélkül nincs olyan párt, amely képes lenne a társadalmi rend megváltozásához vezető szociális forradalom megvalósítására.

Ugyancsak lehetetlen volna előre „megtervezni” a forradalmi erőviszonyok alakulásában a fordulópontot. Lenin rámutatott, hogy a marxista forradalmárok művészete abban áll, hogy ők precízen meg tudják állapítani

ezt a pillanatot; nem vették el, mert a lassubodás a reakció erőinek konszolidálásával, a forradalom vereségével fenyegetne...

Ugyanoly tarthatatlan a „megtervezett forradalom” koncepciója, mint amilyen elfogadhatatlan az a verzió, amely szerint a bolsevik pártnak egyáltalán nem volt terve a fegyveres felkelésre.⁶⁸ Mindkét álláspont azt jelzi, hogy a szubjektivista nézeteikhez ragaszkodó polgári szovjetológusok olyan szélsőségekbe kerülnek, amelyek a józan észnek is ellentmondanak.

A forradalom „tervezésének” lehetőségéről kialakult felfogásnál is sokkal inkább ellentmond a tényeknek, a történelem logikájának az az elemzés, amely azt állítja, hogy az Októberi forradalom a „kisebbség forradalma” volt.

Ami az Októberi forradalmat illeti, ... az ipari proletariátus nagy többsége mellett támogatta a hadseregnek hozzávetőlegesen a fele, valamint a szegényparasztnak túlnyomó része. Már az 1905–1907-es első orosz forradalom népi és demokratikus volt, s magával ragadta a város és a falu legszélesebb dolgozó tömegeit. Az a körülmény, hogy az orosz falvakban tovább éltek a feudális maradványok, tette a monarchia elleni harcban a munkásosztály szövetségessé a parasztságot. A parasztság további szociális rétegződése a falusi proletariátus számszerű növekedéséhez vezetett, majd éles összeütközésekhez a kulákok és a falusi nincstelének között.

Olyan sok adat van arra vonatkozóan, hogy az 1917-es oroszországi forradalmi eseményekben mennyire aktivizálódott a dolgozók széles tömege, hogy csupán a poutikai előítéletektől elvakult történész képes arra, hogy mindezt ignorálja.

A Szovjetek megalakítása volt a dolgozók egyik legjelentősebb akciója. A munkások evidenciaként vezették be a nyolcórás munkaidőt, s vették kezükbe a gyárak irányítását. 1917 márciusától májusig több, mint 100 gyár éléről bocsájtották el korábbi vezetőiket az üzemi bizottságok.⁶⁹ 1917 őszén a Szovjetek több, mint húszmillió embert számláltak, akiknek többsége a bolsevikok követője volt.⁷⁰ Az európai Oroszországban 26 kormányzóságban keltek fel a parasztnak, amivel lényegében megkezdték a földesúri agrárrendszer likvidálását.⁷¹ A háttérország összes helyőrségében állomásozó katonák és matrózok mintegy 2/3-a a bolsevikokat támogatta.⁷²

A néptömegeknek ilyen széleskörű bekapcsolódását a fennálló rendszer ellen egyre erőszakosabban folytatott harcban – nem ismerte egyetlen 19. vagy 20. századi polgári forradalom sem. Nem tudott volna hatalomra kerülni a Bolsevik párt, ha a nép többsége nem támogatja; hiszen a Nagy Október nem a hatalmon levő egyik tulajdonos osztályt váltotta fel egy má-

sikkal, ahogyan ez a polgári forradalmakban történni szokott, hanem olyan gyökeres társadalmi változásokat idézett elő, amelyek során összeomlott az egész régi struktúra és a paraziták eltűntek a porondról.

Találkozhatunk nyugati szerzőknek olyan munkáival is, amelyekben az Októberi forradalom jellegéről és szerepéről a polgári historiográfiára nem jellemző értékelések jelennek meg. Ilyen például D. Brown angol publicista, aki perspektivikusan szemléli az orosz polgári-földesúri kormány megdöntésének történelmi interdependenciáját, — ami homlokegyenest különbözik Th. Schieder és társai nézetétől. „Az az egyetlen, tagadhatatlan tanulság van, hogy ha a történelem erői úgy találkoznak, hogy hatalmas robbanást idéznek elő, ezt a kitorést sem a reakció, sem a liberális idealizmus nem képes megakadályozni”⁷³ — írja D. Brown.

Bár a szerző nem részletezi, hogy mit is ért „történelem erői” alatt, az bizonyos, hogy nem azonosul azzal a szemlélettel, amely október „véletlenszerűségét” állítja. A nyugati szovjetológusok körében egyre gyakoribb, hogy szükségesnek tartják elhatárolni magukat egy olyan szemlélettől, amely a forradalom okait kizárólag a pártok és az egyes személyiségek tevékenységi körében keresi. Jó példa erre a nyugat-német O. Anweiler a Szovjetek történetéről 1905 és 1921 között⁷⁴ c. könyvének amerikai kiadása és fogadtatása. Az amerikai recenzensek ugyanis egybehangzóan rossz néven vették, hogy a szerző alábecsülte a dolgozó tömegek szerepét a Szovjetekben⁷⁵ s azt nem tanulmányozta.

Lassan bár, de a polgári szovjetológusok nézetei arra vonatkozóan is változnak, hogy hol a helye az Októberi forradalomnak a világtörténelemben és hogy milyen hatással volt Európa fejlődésére. R. Aron ugyan, mint láttuk, azt vallotta, hogy „Oroszország 1917-ben eltávozott Európából”, ezzel szemben az amerikai A. S. Lindeman, a kaliforniai Santa Barbara egyetem tanára az Októberi forradalmat, mint „az 1914–1920-as világválság integráns részét” kezeli és elismeri, hogy ez a forradalom tartotta fenn számos nyugati szocialista forradalmi optimizmusát.⁷⁶

P. Dukes professzor tiltakozik az ellen, hogy a szocialista forradalom lenini elméletét a marxizmussal konfrontálják, s azt sem fogadja el, hogy Októbert „nem-marxista” forradalomként kezeljék. „Akik azt vallják, hogy az Októberi forradalom nem más, mint a hatalmasok puccsa, és hogy ez a forradalom szellemét tekintve nem nevezhető a szó igazi értelmében marxistának, — súlyos hibát követnek el.” Gondolatmenetét Dukes a Kommunista Kiáltványból vett idézettel folytatja, pontosabban az 1882-es kiadáshoz írt

Marx–Engels előszóból annak a résznek az idézésével, ahol arról van szó, hogy egy orosz forradalom a nyugati proletárforradalom jeladása lehet. „Pontosan ez az, amiben Október után Lenin és munkatársai szentül hittek, – írja Dukés, – és azóta sok-sok ember tekinti Októbert jeladásnak Keletre is, Nyugatra is.”⁷⁷

Az ilyesfajta szavak azonban a mai polgári historiográfiában ritkaság számba mennek. Több, mint hatvan évvel az Októberi forradalom után a nyugati történészek régen diszkreditálódott eszmék zászlai alatt folytatják kutatásaikat. S ha ezektől eltérnek, kísérleteik még következtelenek. Ez is azt bizonyítja, hogy a világ első szocialista forradalmának objektív és eredményes kutatása csak a marxista–leninista történettudomány talaján lehetséges.

Jegyzetek

1. Schwartz M. The Foreign Policy of the USSR. Domestic Factors. Encino – Belmont (Calif.), 1975. VI.
2. Deutscher I. Heretics and Renegades and Other Essays. L., 1969. 109–110.
3. Szalov V. I. Germanskaja isztoriografija Velikoj Oktjabr'szkaj szocialiszticeszkaj revoljucii. M., 1960.; Igrickij Ju. I. Mifü burzsuaaznoj isztoriografii real'noszt' isztorii. Szovremennaja amerikanskaja i anglijszkaja isztoriografija Velikoj Oktjabr'szkaj szocialiszticeszkaj revoljucii. M., 1974.; Naumov N. V. Velikaja Oktjabr'szkaja szocialiszticeszkaja revoljucija vo francuzskaj isztoriografii. M., 1975.; Zarkov M. G. Protiv burzsuaaznih fal'szifikacij isztorii Oktjabrja. Minszk, 1975.
4. Jakusevskij I. Leninizm, revoljucija i „szovetologija”. L., 1968.; Ioffe G. Z. Fevral'szkaja revoljucija 1917 g. v anglo-amerikanskaj burzsuaaznoj isztoriografii. M., 1970.; Olegina I. N. Indusztrializacija SzSzsZR v anglijszkaj i amerikanskaj isztoriografii. L., 1971. (A könyv harmadik fejezete a polgári történészeknek azt a nézetét kritizálja, amelyben összefüggésbe hozzák a forradalom előtti és a szovjet korszakban zajló iparosítást); Zürjanov P. N., Selohaev V. V. Pervaja ruszszkaja revoljucija v amerikanskaj i anglijszkaj burzsuaaznoj isztoriografii. M., 1976.
6. Haberer J. Politicalization of Science. – „Science”, November 17, 1972. 713–724; Ladd E. C., Lipset S. M. The Divided Academy. Professors and Politics, N.Y., etc. 1975.
7. „Slavic Review”, June 1967. 247; Marxism, Communism and Western Society. A Comparative Encyclopedia. Vol. 6, N.Y., 1973. 131–132.
8. Nolte E. The Relationship Between „Bourgeois”, and „Marxist Historiography. – „History and Theory”, 1975. vol. XIV. No. 1. 57.
9. Lásd pl. Farbman M. Bolshevism in Retreat. L., 1923. 55.
10. Brown D. Doomsday 1917. The Destruction of the Russian Ruling Class. L., 1975. 9.
11. Schwartz M. Op. cit., VI.

12. Kraszin Ju. A. Revoljuciej usztrasennüe. Kriticseszkij ocserk burzsuaznüh koncepcij szocial'noj revoljucii. M., 1975. 20.
13. Moore B. Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World. N.Y., 1966. 505.
14. Wertheim W. F. Evolution and Revolution. The Rising Waves of Emancipation. Harmondsworth. 1974. 178.
15. The Russian Revolution and the Soviet State 1917–1921. Documents, Selected and edited by M. McCauley, L., 1975. XIII.
- 16–17. Violence and Aggression in the History of Ideas. New Brunswick, 1974. 269.
18. Bradley J. F. N. Civil War in Russia 1917–1920. L. – Sydney, 1975. 9.
19. Minc I. I. Isztorija Velikogo Oktjabrja. t. 1. M., 1967. 6, 12.
20. Mindezt bizonyítja az Októberi forradalomról készült szovjet historiográfia. Erről lásd: pl. Partija i Velikij Oktjabr'. Isztoriograficseszkij ocserk. M., 1976.
21. Lásd pl. Handbook of Political Science. Ed. by F. Greenstein and N. Polby. Vol. 3. Macropolitical Theory. Reading (Mass.), 1975. 521; Lewis P. G. The Politics of Revolt. Rustington, 1974. 91–93.
22. Lásd pl. Essays on Russian Liberalism, Ed. by Ch. E. Timberlake. University of Missouri Press, 1972. Más amerikai szovjetológusok szerint, – ha 1918 októbere után Oroszországban polgári rendszer maradt volna, ez az ország gazdasági fejlődésének egy magasabb nivóját biztosította volna. (Lásd: Goldman M. Soviet Economic Growth Since the Revolution. – „Current History”, October 1967. 233.).
23. Lásd pl. Seton-Watson H. From Lenin to Khruschcev. The History of World Communism. N.Y. – L., 1964. 409.
24. Lásd pl. Foot M. R. D. Resistance, War and Revolution. In: The Yearbook of World Affairs. 1977. L., 1977. 160.
25. Wesson R. G. War and Communism. – „Survey”, Winter 1974. 101.
26. Blackwell W. Russian Economic Development from Peter the Great to Stalin. N. Y., 1974. XXVIII.
27. Lásd pl. Kennan G. The Sisson Documents. – „Journal of Modern History”, 1956. vol. 28. No. 2.
28. Senn A. E. The Myth of German Money During the First World War. – „Soviet Studies”, January, 1976. 90.
29. Katkov G. Russia 1917. The February Revolution. L., 1967. Katkov „felfedezéseiről” lásd: Ju. I. Igrickij. Jubilej Oktrabrja i burzsuaznaja isztoriografija. – „Isztorija SzSzsZr”. 1968. No. 3. 201–203; Ioffe G. Z. említett mű. 45–59.
30. „Canadian Slavic Studies”, 1967. vol. 1. No. 3. 482–489.
31. Pearson M. The Scaled Train, Journey to Revolution. Lenin – 1917. L., 1975. 289–292.
32. Senn A. E. Op. cit. 90.
33. Van Rossum L. A propos d'une biographie de Parvus. – „Cahiers du monde russe et soviétique”, 1967. No. 8. 244–263.
34. Lásd pl. Arbatov Ju. A. Kradennüe lozungi. – „Kommuniszt” 1965. No. 5.
35. Daniels R. V. Russia. Englewood Cliffs, 1964. 54.
36. Lásd: Igrickij Ju. I. Mifü burzsuaznaj isztoriografii i real'noszt' isztorii, 79–94.
37. Lawton L. The Russian Revolution (1917–1926.). L., 15; Batsell W. Soviet Rule in Russia. N. Y. 1929. 35.

38. Barghoorn F. *Politics in the USSR*. Boston, 1972. 18; Wesson R. G. *The Russian Dilemma: A Political and Geopolitical View*. New Brunswick, 1974. 3, 23, 72; Seton-Watson H. *George Kennan's Illusions*. – „Encounter”, November, 1976. 25–33.
39. Griffith W. *The Soviet Union and Eastern Europe: an Overview*. In: *The Soviet Empire, Expansion and Detente*. Lexington – Toronto, 1976. 1.
40. Mavor J. *The Russian Revolution*. L., 1928. 132.
41. Carmichael J. *A Short History of the Russian Revolution*. N. Y., 1966. 142–147.
42. Pares B. *A History of Russia*. N. Y., 1926. 474, 477.
43. Pethybridge R. *The Social Prelude to Stalinism*. L., 1974. 8.
44. Lásd: Maruskin B. I. *Szovetologija: raszcsetu i proszcsetu*, 29–39.
45. Lásd: Naumov N. V. *Op. cit.*, 111–115; Igrickij Ju. I., Romanovszkij N. V. *Kritika burzsuaznoj isztoriografii treh revolucij v Roszszii*. M., 1975. 38–39.
46. Lásd: Gindin I. F. *Koncepcija kapitaliszticeszkaj indusztrializacii Roszszii v rabotah T. fon Laué*. – „Isztorija SzSzSzR”, 1971. No. 4; Olegina I. N. *Op. cit.*, 92–107; Zürjanov P. N., Selohaev V. V. *Pervaja ruszszkaja revolucija v anglijszkaj i amerikanszkaj burzsuaznoj isztoriografii*, 21–25.
47. Koval’csenko I. D., Szivacsev N. V. *Sztrukturalizm i sztruktarno-kolicsesztszvennue metodü v szovremennoj isztoriceszkaj nauke*. – „Isztorija SzSzSzR”, 1976. No. 5. 70–75.
48. Cochran Th. *The History of a Business Society*. – „Journal of American History”, June 1961. 8.
49. Lásd: Kon I. Sz. K. *szporam o logike isztoriceszkogo ob’jasznenija (szhema Poppere-Gempelja i ee kritiki)*. – „Filozszofszkie problemü isztoriceszkaj nauki”. M., 1969. 263–295; Kornfort M. *Otkrütajaja filozszofija i otkrütöe obszcseszto. Otvet d-ru Karlu Popperu na ego oproverzsenie markszizma*. *Per. sz angl. M.*, 1972.
50. Lásd: „British Journal of Sociology”, March 1975. 26.
51. Lásd pl. Wolfe B. D. *An Historian Looks at the Convergence Theory*. In: *Sidney Hook and the Contemporary World. Essays on the Pragmatic Intellegence*. N. Y., 1968. 54–75; London K. *The Delusion of Convergence*. – „Problems of Communism”, July–August 1974. 59–60.
52. Zürjanov P. N., Selohaev V. V. *Op. cit.*, 11.
53. Aron R. *The Crisis of the European Idea*. – „Government and Opposition. A Journal of Comparative Politics”, Winter 1976. 8–9.
54. Smith C. F. *Vladivostok Under Red and White Rule. Revolution and Counterrevolution in the Russian Far East, 1920–1922*. Seattle – L., 1975. IX.
55. Lenin V. I. *PSzSz*, t. 41. 304, 337.
56. U. o. t. 41. 306.
57. Wesson R. G. *The Soviet Russian State*. N. Y. – Sydney – L. – Toronto, 1972. 2.
58. *Marxism, Communism and Western Society*, vol. 7. N. Y., 1973. 240.
59. Például a jobboldali eszter M. *Visnyak kijelentette, hogy Október „nem megtörtént, hanem megcsinálták”*. Erről: Szivohina T. V. *Krah melkoburzszoaznoj oppoziciji*. M., 1973. 36.
60. Lásd pl. Asin G. K. *Doktrina „maszszovogo obszcseszta”*. M., 1971. 136–142.
61. Von Laue Th. H. *Why Lenin? Why Stalin? A Reappraisal of the Russian Revolution, 1900–1930*. Philadelphia – N. Y., 1964. 127.

62. Ibid.
63. Lindeman A. S. The „Red Years”, European Socialism Versus Bolshevism, 1919–1921. Berkeley – Los Angeles – L., 1974. 31; Wertheim W. F. Op. cit., 165. Hasonló beismérésekkel, bár igen ritkán, de a korábbi polgári historiográfiában is találkozhattunk (lásd: Chamberlin W. H. The Russian Revolution 1917–1921. Vol. 1. N. Y., 1935. 260–275; 453; Curtiss J. Sh. The Russian Revolutions of 1917. N. Y., – Toronto – L., 1957. 103–104.).
64. Charlesworth M. Revolution in Perspective. N. Y., 1974. 115.
65. Daniels R. V. Red, October. The Bolshevik Revolution of 1917. N. Y., 1967. 81; Idem. The Bolshevik Gamble. – „The Russian Review”, October 1967. 335.
66. Marxism, Communism and Western Society, vol. 7. 240.
67. Lenin V. I. PSzSz, t. 34. 242–243.
68. I. I. Minc akadémikus meggyőzően bebizonyította, hogy ez a verzió a történelmi tényeknek nem felel meg. Lásd: „Kommunist”, 1969. No. 5. 88–96.
69. Isztorija SzSzsZR sz drevnejsih vremen do nasih dpej, t. VII. 38.
70. Gaponenko L. Sz. Rabocsij klaszsz v Roszszii v 1917 godu. M., 1970. 467.
71. Minc I. I. Isztorija Velikogo Oktjabrja, t. 2. 849.
72. Lásd: Szpirin L. M. Klaszszü i partii v grazsdanszkoj vojne v Roszszii. 1917–1920. M., 1968. 3. táblázat.
73. Brown D. Op. cit. 13.
74. O. Anweiler. The Soviets: The Russian Workers, Peasants and Soldiers Councils 1905–1921. N. Y., 1974. (A német eredeti: O. Anweiler. Die Rätebewegung in Russland 1905–1921. Leiden – Köln, 1958.).
75. „Telos”, Summer 1975. 180; „Slavic Review”, June 1976. 333.
76. Lindeman A. S. Op. cit. 290, 292.
77. Dukes P. A History of Russia. L., 1974. 222–223.